

הרב ישראל רוזן, הרב ליאור לביא

פמוט חשמלי בשבת בבתי מלון ובבתי חולים

ראשי פרקים

ד. האם הפעלה חשמלית היא 'הדלקה'?	מבוא
ה. שיקולי עיצוב בפמוט החשמלי	א. טעם התקנה
1. היכר לשבת	1. כבוד שבת
2. שוני מאבוקה	2. עונג שבת
3. ללא חציצת 'עששית'	3. שלום בית
ו. מיקום ההדלקה בבית מלון ובבית חולים	ב. קיום תקנת חכמים בנרות חשמליים
1. מקום ההדלקה	1. נר שבת - אור או אש?
2. הדלקה במקום מואר	2. הצורך ב"נר" כתקנת חכמים
ז. סיכום	ג. יתרון פמוט חשמלי הפועל על סוללה

מבוא

השהייה בבתי מלון ובבתי חולים בשבת מעוררת שאלה בדבר הדרך הנכונה להדליק שם נרות שבת. כידוע, ההדלקה בחדרים במקומות אלו אסורה מסיבות בטיחותיות. גם כאשר מסדרים מקום להדלקה, פעמים רבות הוא איננו בחדר האוכל או במקום הלינה אלא במבואה ('לובי').¹ בנוסף, בחדרי מלון קיימים גלאי אש ועשן, והדלקה בחדר עלולה להפעילם ולגרום לאזעקה ולבהלה גדולה.

שאלה זו מתעוררת ביתר שאת בקרב השוהים בבתי מלון בחו"ל, שבהם בד"כ אין אפשרות להדליק סמוך לחדר האוכל כפי שמקובל בארץ. מבקרים אלו נאלצים להדליק את הנרות בהיחבא.

לאור צרכים אלו ונוספים, נרתם מכון 'צומת' למצוא פתרון הלכתי שיוכל לתת מענה להביא את אור השבת אל המקומות שבהם קיים בכך קושי. פתרון זה, בדמות ערכת פמוט חשמלי דקורטיבי, עשוי לאפשר את קיום המצווה היקרה והחביבה הזאת גם לאלו שמסיבות שונות אינם יכולים לקיים את המצווה כמאמרה.

במאמר זה נעיין במקורות השונים, למן הראשונים ועד לפוסקי דורנו, הדנים באפשרות ההדלקה בנרות חשמל כבסיס הלכתי לפתרון זה.

1. וראה להלן (פרק ו) משי"כ בזה.

א. טעם התקנה

ראשית, יש לברר מהו הטעם היסודי של התקנה להדליק נרות, ואם טעם זה מתקיים גם על ידי הדלקת נר חשמלי. שלושה טעמים נאמרו להדלקת נרות שבת:

1. כבוד שבת

המשנה במסכת שבת (כד, ב) הביאה את דברי רבי ישמעאל האומר: "אין מדליקין נרות שבת בעטרון מפני כבוד השבת". בגמרא (כה, ב) ביאר רבא שהטעם הוא שבגלל ריחו הרע עלול האדם לצאת מהמקום שבו דולק הנר. אביי הקשה על רבא: ומה בכך אם יצא? ונענה: "אמר רבא שאני אומר הדלקת נר שבת חובה". רש"י שם ביאר "חובה - כבוד שבת הוא, שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממא". כלומר, הטעם לכך שאין להדליק בעטרון הוא שריחו הרע עלול לגרום לסועדים לצאת למקום אחר שבו אין נרות, ובכך ייפגם כבוד השבת. כך משמע גם מדברי השאילתות (תצוה שאילתא עב): "בדמחייבין דבית ישראל לאדלוקי שרגא ליקרא דשבתא... נר כבוד בעלמא הוא..." וכן בדברי הסמ"ג (עשה ל): "הדלקת נר נאה הוא עיקר הכיבוד".²

כך כותב גם הרמב"ם (שבת, לה):

וצריך לתקן ביתו מבעוד יום מפני כבוד השבת, ויהיה נר דלוק ושולחן ערוך ומטה מוצעת שכל אלו **לכבוד שבת הן**.³

וכן נפסק גם בשו"ע (או"ח רסג, ד):

לא יקדים למהר להדליקו בעוד היום גדול שאז אינו ניכר שמדליקו **לכבוד שבת**.

2. עונג שבת

לעיל הבאנו את האמור במסכת שבת (כה, ב): "הדלקת נר בשבת חובה". בתוס' שם (ד"ה הדלקת) ביארו את דברי הגמרא: "הדלקת נר בשבת חובה - פירוש במקום סעודה, דחובה היא שיסעד במקום הנר **משום עונג**". כך פירש גם הרמב"ם (שבת ה, א):

הדלקת נר בשבת אינה רשות אם רצה מדליק ואם רצה אינו מדליק. ולא מצוה שאינו חייב לרדוף אחריה עד שיעשנה כגון עירובי חצרות או נטילת ידים לאכילה, אלא חובה. ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בביתן נר דלוק בשבת, אפילו אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר **שזה בכלל עונג שבת**.

כך מובא גם במדרש תנחומא (נח, א): "נר השבת מנין, שנאמר 'וקראת לשבת **עונג**' (ישעיה נח, יג)". וכן נפסק בשו"ע (או"ח רסג, ב):

אחד האנשים ואחד הנשים, חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת; אפי' אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר, **שזה בכלל עונג שבת הוא**.

לטעם זה חובת ההדלקה נובעת מן העונג שקיים בכך שהאדם שרוי באור ולא בחושך, בין אם בסעודת השבת ובין אם בכל מצב אחר.

2. ישעיהו כד, טו ובתרגום יונתן שם; רא"ש שבת טז, ה; טור או"ח סי' תרי; משנ"ב סי' תריד סק"ט.

3. על היחס בין מצוות עונג שבת לבין כבוד שבת בהדלקת הנרות עיינו ביאור הגר"א לשו"ע או"ח סי' תקכט ס"ד: "עונג הוא בשבת עצמו וכבוד הוא בערב שבת". וכן משמע בלשון השו"ע המובאים להלן ואכמ"ל.

3. שלום בית

טעם שלישי מובא אף הוא במסכת שבת (כה,ב) בשם רבי אבהו, הדורש את הפסוק באיכה: "ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה. מאי ותזנח משלום נפשי? אמר רבי אבהו: זו הדלקת נר בשבת". וברש"י: "במקום שאין נר אין שלום, שהולך ונכשל והולך באפילה".

לכן פסק רבא שר שבת קודם לנר חנוכה (שבת כג,ב). וכן ברמב"ם (חנוכה ד,יד):

היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו וקדוש היום נר ביתו קודם **משום שלום ביתו**.

ובשו"ע בהלכות חנוכה (או"ח תרעח,א):

מי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר שבת, יקנה נר שבת **מפני שלום ביתו**.

ובהלכות שבת (או"ח רסג,ג):

אם אין ידו משגת לקנות נר לשבת ולקידוש היום, נר שבת קודם. וכן אם אין ידו משגת לקנות נר לשבת ונר לחנוכה, נר שבת קודם **משום שלום הבית, דאין שלום בבית בלא נר**.

בין האחרונים יש שטענו שאין טעם 'שלום בית' עומד לעצמו, שהרי הרמב"ם לא ציין טעם זה בהלכות שבת, אלא הזכירו רק בהלכות חנוכה. בעל ערוך-השולחן (רסג,א-ב) סבר שלשיטת הרמב"ם אין זה טעם עצמאי אלא סניף של עונג שבת. והקשו עליו מדברי הרמב"ם עצמו באותה ההלכה, שהעלה על נס את ערך השלום ולא תלה את הדבר בחשיבות מצוות עונג שבת, ועוד קושיות נוספות.⁴

יש שביארו שאין זה טעם עצמאי אלא **מעלה יתרה** שיש במצווה זו, דבר המצטרף להעניק לה משקל מכריע מול מצוות אחרות. כך כתב הרב אשר וייס (שם עמ' קו-קז):

והנראה בשיטת הרמב"ם לענ"ד דס"ל דאין שלום בית טעם כלל למצוות נר שבת, ובאמת לא מצינו בשום מקום שתיקנו נר שבת משום שלום בית, דבמה שאני ליל שבת מכל הלילות, דהלא בכל יום ויום גדול השלום... ומצוות הדלקת נר שבת אינה אלא משום כבוד או עונג שבת. אלא שלענין דין קדימה אמרו חכמים דכיוון דמ"מ יש שלום בית על ידי נר שבת ואם לא ידליק את הנר יבטל שלום ביתו, נר שבת קודם לנר חנוכה. ואף שאין נר שבת משום שלום בית מ"מ כיון דעל ידו יש בפועל שלום בית הוא קודם לנר חנוכה....

עכ"פ, בין אם נאמר ששני טעמים שנו כאן ובין אם נאמר ששלושה, נראה שהצד השווה ביניהם הוא שמגמתם היא **ליצור אור בבית**; בין אם אור המשמש לכבוד ובין אם אור שתכליתו עונג ושמחה.

הגדרת טעם התקנה עשויה לסייע לנו בשני תחומים: א. בהבנת היחס בין הדלקת הנר הקלאסי, שבו קיימת אש ממש, לבין נרות הדולקים על ידי אור החשמל. ב. במיקום המועדף להדלקת הנרות.

4. ראו הרב אשר וייס, זמירות שבת, 'לקט מנחת אשר', הדלקת נרות, עמ' קה.

ב. קיום תקנת חכמים בנרות חשמליים

1. נר שבת - אור או אש?

לאור הטעמים השונים, נראה היה להכריע בפשטות שניתן יהיה לצאת ידי חובת הדלקת נרות שבת גם בנרות חשמליים, שכן העיקר הוא התוצאה שבהדלקה - האור, ולא האמצעי להשגת התוצאה - האש. אלא שמדברי הפוסקים עולה שישנם מספר היבטים נוספים בהגדרת המצווה שעליהם נעמוד להלן.⁵

הראשון שהעלה נקודה זו בדורות האחרונים היה הרב יצחק יהודה שמלקיש בשו"ת בית-יצחק (יו"ד סי' קכ):

ובדבר אם יכול לברך על גאס ליכט (=נורת גז) או על עלעקטרישעס ליכט (=נורת חשמל) להדליק נר של שבת נלפע"ד דיכול לברך ויוצא ידי חובת המצווה. ולדעתי יכול לומר להדליק נר דכל המאור דבוק בכלי בפלאטינעז דראטה (=חוט התיל) בגליהליכט או בפחמים נקרא נר... ואין לומר דהוה דבר שאין בו ממש בעין שכי הברכ"י סי' רט"ז בשם תלמיד הרשב"א במשמש באתרוג ונשאר הריח בבגד או ביד אין מברך על אותו הריח שאין בו עיקר דכאן העלעקטרישעט וכ"ש הגאז יש לו עיקר אך לענין נר חנוכה אינו יוצא.

לדבריו ניתן להדליק נורת להט לשבת ולברך עליה, שהרי מתקיימים שני מרכיבים הזהים לנרות רגילים: א. חוט להט שהיא כפתילה; ב. זרם החשמל נחשב כחומר בעירה.

בקרב פוסקי הדורות האחרונים⁶ התקבל שנורת להט נחשבת אש לאיסור הבערה. קביעה זו השפיעה באופן ישיר על היתר הדלקתם כנרות שבת. כך למשל התירו כדעת הבית-יצחק בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' ס) ובשו"ת מחזה-אברהם (ח"א סי' מו) מטעם זה.

2. הצורך ב"נר" כתקנת חכמים

בין החולקים היו שטענו שהדלקת נר חשמלי איננה כעיקר תקנת חכמים. כך כתב הרב מרדכי וינקלר, בעל הלבושי-מרדכי⁷:

עכ"פ צריך להיות דומיא דשמן, דהיינו שיש בו שמנונית, דהשמנונית עצמו גורם שידלק ואפילו נר שעווה וחלב ידוע דרך השמנונית גורם הדלקה והאורה אבל דבר שהוא דולק אפילו יפה אבל לא מכוח שמנונית וכי ס"ד מי שמדליק עצים דקים וקסמין שיוצא ידי נר שבת או חנוכה וכמוה העלעקטע"ר שאינו רק כח האש הנטמן בתוכה אבל אין בו שמנונית.

5. נפק"מ תהיה בהדלקת נורת ללא חוט להט אלא ניאון 'לד'. אם נגדיר שהעיקר הוא האור ואין צורך בדמיון לנר הקלאסי כבעירה, אזי נתיר גם נורות אלו. כך פסקו הרב אלישיב (שבות-יצחק פ"ג), הגר"צ אבא שאול (אור-לציון יח, יב), כן ניתן להבין גם מדברי הרב עובדיה יוסף (יחווה-דעת ח"ה סי' כד), וכן פסק הרב רא"ם הכהן (בדי-הארון או"ח, עמ' 80-82), אם כי סייג את דבריו: "ברם, מכיוון שאפשר להשיג נורות להט, אין סיבה להדליק בדבר שיש בו חידוש אלא בשעת הדחק". וכן סייג הרב אשר וייס, במענה לשאלה אם ניתן בשעת הדחק להדליק בנרות לד, שידליק בלא ברכה מחשש ברכה לבטלה: "סוף דבר הנמצא בבית חולים או בבית מלון וכדומה ואי אפשר להדליק לא בחדרו ולא בחדר האוכל אלא בלובי ובכניסה וכדומה, לכאורה נכון וראוי שידליק נורות לד אלה בחדרו לשם מצוות נר שבת, אך לענ"ד אין לברך על הדלקה זו מחשש ברכה לבטלה" (ישורון, ניסן תשע"ד). וראו עוד פניני-הלכה לרב אליעזר מלמד, שבת ח"א עמ' 68 הע' 2.

6. ראו למשל חזו"א ג, ט; הרב זוין, סופרים-וספרים, חלק התשובות עמ' שטז בשם הרוגוצובי; מנחת-שלמה ח"ב סי' יט; שו"ת יביע-אומר ח"א יט, יד שקיבץ את דעות האחרונים בדיון זה.

7. תליתאה, חלק אורח חיים סי' נט.

עיקר טענת הרב וינקלר היא שלא די באור הבוקע מנורת החשמל, יש צורך גם בדמיון כלשהו לנר - בשמן או בשעווה. מעין דברים אלו העלה הראי"ה קוק⁸ (מצוות ראייה תרעג):

ולענין נר הגאז והעלעקטרי שנתחדש בימינו... העירני אחי רד"ב שי מפני ששם נר לא יונח כ"א על פתילה ואבוקה הנתלה בה, והו"ל כמדורה שאין יוצאים בה מפני שאינה נקראת נר. ולפי"ז צ"ע ג"כ אנר שבת אם יוצאים בהם, אע"ג דטעמא מפני שלום בית... תזקיק הברכה שתהי' המצוה כצורתה, ה"נ כיון שמברכין להדליק נר ש"ש תזקיק הברכה שיהי' דוקא נר.

אמנם דברי הרב קוק בעניין נר שבת עוסקים בעיקר בעניין ברכת הנר כאשר אין ההדלקה מתקיימת בנר ממש, עם זאת עולה שוב הטעם שלא די באור המופק כדי לקיים את חובת ההדלקה.

גם הרב אשר וייס במנחת-אשר דורש שההדלקה תתקיים בנר רגיל כתקנת חכמים:

אמנם אני כשלעצמי כבר גיליתי דעתי במק"א ולפי דעתי הענייה יש... לקיים מצוות חכמים כעיקר תקנתם, וחכמים תיקנו הדלקת נר שבת ואין לנו במצווה זו אלא הדלקת הנר, בין בנר שבת ובין בברכת האש. וגדר נר אינו אלא כשיש אש ממש המבעיר חומר בערה.

אולם, הערה זו נדחתה ע"י רבים מן האחרונים, ביניהם: הרב ב"צ אבא-שאול (אור-לציון ח"ב יח, יב):

נר חשמל יש בו שלום בית, ונחשב נר לעניין זה. ואמנם יש שרצו לומר שאין להדליק בנר חשמל משום שצריך שתהיה שלהבת, ובנר חשמל אין שלהבת, אך אינו נראה כן, שהרי בלשון התלמוד אין פירושו נר הדולק אלא לכלי המחזיק אותו... ובכל זאת מדליקים כיום נר שעווה גם בלא שום כלי. ועל כורחך שאין הנר לעיכובא. וא"כ ה"ה לעניין השלהבת שאינה לעיכובא ואפשר לקיים מצוות הדלקת נרות באור החשמל.

וכן כתב הר"ע יוסף (יחווה-דעת ה, כד) בהתייחסו לדברי בעל הלבושי-מרדכי ובהתבסס על טעם התקנה המקורית:

אלא ודאי שהעיקר שיהיה דבר הדולק ומפיץ אור... ויוצאים בו ידי חובת הדלקת הנרות של שבת, וכל שכן במאור החשמל.

וכן כתב רבה הספרדי של לונדון, הרב פנחס ברוך טולידאנו בשו"ת ברית-שלום (או"ח סי' סז), בהתייחסו לנרות חנוכה:

והנה אין להשיב כמו ששמעתי אומרים דעלינו ללכת באורחות אבותינו, ולא לסור מדרכיהם ולהדליק בנר חשמל שלא שיערו אבותינו, דאם באנו לידי מידה זאת אם כן בואו ונאסור נרות שעווה שהרי חכמי התלמוד לא שיערו את זה ונדליק דווקא בשמן זית... הרי לפניך דאעפ"י שלא שיערו חכמי התלמוד את נרות השעווה, מ"מ מותרים הם ויוצאים בהם ידי חובתינו.

אף הרב אשר וייס, בהמשך דבריו שם, חכך בדעתו לקבל את התאורה החשמלית כנר שבת לאור ההתפתחויות הטכנולוגיות המתחדשות:

8. אמנם עיקר דברי הרב בתשובה זו עוסק בנר חנוכה אך בהמשך מברר הרב גם את היחס לנר שבת.

9. זמירות שבת, ילקט מנחת אשרי הדלקת נרות עמ' קכא.

אין דעתי מוחלטת בעניין זה, דמה נאמר ומה נדבר בעולמנו המודרני כאשר מיום ליום הטכנולוגיה מתקדמת ומשתלטת על כל העולם וכבר לא משתמשים כלל בנרות כדי להפיץ אור אלא בחשמל בלבד ולא מייצרים כלל נרות אלא לשם טקסים ונשפים ולהבדיל נרות שבת ויו"ט. ויש מקום לומר דתיקנו חכמים להדליק את הנר בדרך ואופן שמדליקים אור לפי המקום והזמן... ואין זה דומה למה שכתבתי במקום אחר באופן נחרץ דמצוות נר חנוכה פשוט שאי אפשר לקיים בנרות חשמל, דשאני נ"ח דכל כולו זכר לנס חנוכה בנרות המקדש משא"כ בנר שבת דמהות המצווה משום הנאת אורה הן.

ונראה שלגבי נורות להט, המשמרות לצד הפצת האור אלמנטים מסוימים של נר, רובם של הפוסקים האחרונים המגדירים את הדלקתן בשבת כמלאכת מבעיר דאורייתא, יסברו שניתן לצאת בהם ידי חובת הדלקת נר שבת בשעת הצורך. כך הורה למעשה בעל 'שמירת שבת כהלכתה' (פמ"ג ס"ד):

המדליק נרות שבת ויו"ט בנורות חשמל יש לו על מי לסמוך. וגם יברך על הדלקה זו ובלבד שידליק לכבוד שבת.

וכן הורה הר"ע יוסף (יחווה דעת ה"ד) אך סייג זאת למקרה שאין אפשרות אחרת:

במקום שאפשר להשיג נרות שמן או שעוה, בודאי שעדיף לצאת בהם ידי חובת הדלקת הנרות של שבת ויום טוב, **כיון שיש בהם היכר מיוחד שנעשו לכבוד שבת ויום טוב**. ונכון לכיון בברכה שקודם ההדלקה, לפטור בברכתו גם את הדלקת החשמל שידליק לאחר מכן. ומכל מקום במקום שאין אפשרות בשום פנים להשיג נרות שמן או שעוה, אפשר לברך ולהדליק מנורות חשמל, ויוצאים בהם ידי חובת ההדלקה.

יושם לב שטעם הר"ע יוסף שאין לצאת בהדלקת חשמל לכתחילה הוא שאין בכך היכר מיוחד. נמצא אפוא שלפמוטי חשמל המיוחדים לצורך זה, יש מעלה נוספת המחזקת ומעצימה את סברת ההיתר וכפי שיובא להלן (פרק ו, 1).

ג. יתרון פמוט חשמלי הפועל על סוללה

בתשובת בעל אור-לציון שהוזכרה לעיל התיר רק תאורה הפועלת עם סוללות ולא תאורה המחוברת לזרם החשמל הכללי. טעמו הוא שהזרם הכללי מתחדש בכל רגע והרי זהו כוח שאיננו קשור להדלקה הראשונה:

שאם הנורה מחוברת לזרם הכללי אי אפשר לקיים בה מצוות הדלקת נרות, משום שבחשמל כל רגע מגיע זרם חדש שכלל לא שייך להדלקה הראשונה, ולא נחשב שהוא הדליק את האור הבא לאחר מכן... נורת חשמל הדולקת על ידי סוללה (בטריה) או מצבר, אפשר לקיים בה מצוות הדלקת הנרות עם ברכה, אבל נורה הדולקת על ידי זרם החשמל הכללי אין יוצאים בה ידי חובת הדלקה.

כדברים הללו הביא בעל 'שמירת שבת כהלכתה' בשם הרש"ז אורבך (שש"כ ח"ב, פמ"ג ס"ד הע' כב):

ושמעתי מהגרש"ז אורבך דיש לחלק בין אור חשמל שבא מתחנת הכוח, דה"ז חשיב בשעת הדלקה כמדליק בלא שמן, כיון שרק סומך על זה שבכל רגע ורגע נוצר זרם חדש בתחנה שלא היה כלל בעולם מקודם והוא מחמם ומדליק הרבה פעמים בשניה אחת, משא"כ אם מדליק פנס המופעל ע"י מצבר אשר הזרם כבר צבור ונמצא בתוכו, שפיר מסתבר שיכולים גם לברך.

גם הרב יעקב אריאל כתב בשם הרב צבי פסח פרנק שזהו גורם מרכזי להתיר בשעת הצורך הדלקה בנרות חשמליים, וכה דבריו:¹⁰

וזכיתי לשאול את הגרצ"פ פרנק שאלה זו ועד כמה שאני זוכר הוא טען שתי טענות: א. נר חשמלי אינו 'נר' כי אין לו מקור אנרגיה משלו כמו שמן בנר, אלא החשמל מיוצר בכל רגע מחדש בתחנת הכוח. ב. לא ראוי לברך על נר שבת בחשמל המיוצר בשבת, גם אם יש היתר לכך, כי לא הכל נעשה שם לכתחילה עפ"י הדרכה הלכתית. אך כשיש מצבר מיוחד שאינו קשור לרשת הכללית והנר מכיל אנרגיה משלו, כמו השמן בנר, אין בעיה לברך על נר כזה. בפרט שניכר לעין שהוא מיוחד לשבת. הבעיה היחידה היא שמנהג העולם להדליק בנר שמן או פרפין. ואין רגילות לכנות אור חשמל בשם 'נר'. אך במקום שאין אפשרות להשתמש בנר רגיל אין בעיה להשתמש בנר חשמלי.

הווי אומר, סוללה עדיפה על נורה חשמלית הניזונה מרשת החשמל.

ד. האם הפעלה חשמלית היא 'הדלקה'?

יש מהפוסקים¹¹ שהתנגדו להדלקת נרות חשמל מטעם אחר, והוא שמצוות נר שבת מחייבת פעולת הדלקה, ולדעתם אין בפעולת הדלקת החשמל מעשה הדלקה כמתחייב בהדלקת נר רגיל אלא 'הסרת מונע' בלבד. נברר את גדרה של חובת פעולת ההדלקה.

הטור (או"ח סי' רסג) הזכיר שתי דעות: לדעת התוספות (שבת כה, ב) אין לברך על הדלקת נרות שבת, כיוון שהחובה היא שיהא נר דולק בבית בשבת ולא בעצם ההדלקה. לעומתו, לדעת ר"ת יש חובת הדלקה, ולכן גם נתקנה ברכה על הדלקת נרות שבת.¹²

מדברי הרמב"ם (שבת ה, א) שכתב: "ואחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתיהן נר דלוק בשבת" משמע שעיקר מצוות ההדלקה הוא בהימצאות אור בשבת בבית ולא בפעולת ההדלקה בידיים, שלא כר"ת, וכן פסק בשו"ע (או"ח רסג, ב). לפי"ז אין כל צורך בהדלקה וניתן לקיים את ההדלקה גם בדרך עקיפה, ע"י מתג חשמלי שיש שראו בו פעולת 'גרמא' בלבד.

יתרה מזאת, במג"א (סי' רסג ס"ק יא) פסק בשם רבנו שמחה להתיר הדלקת נר שבת על ידי גוי.¹³ לשיטות אלו כל השאלה אם ניתן לצאת ידי"ח בנר חשמלי איננה קיימת.¹⁴

10. במכתב אל הרב ישראל רוזן.

11. ראו שו"ת משפטי-עוזיאל לרב בצמ"ח עוזיאל, ח"א סי' ז, וכן שו"ת הר-צבי או"ח ח"א קמג.

12. ראו מרדכי פ"ב סי' רצד בהגהה את שיטת רבינו משולם, שלא היה מברך על נר שבת מטעם אחר, והוא שבמעשה ההדלקה המצווה אינה מגיעה לגמרה אלא רק באכילה בשבת עצמה, והרי עפ"י הגמרא במנחות (מב, ב) כל מצווה שאין עשייתה גמר מלאכת מצוותה אין מברכין עליה. המרדכי הביא שם את שיטת ר"י שדחה דעת רבינו משולם משום שההנאה מן הנר מגיעה גם קודם לסעודה.

13. בשו"ת הר-צבי או"ח ח"א סי' קמ הוכיח מלשון השו"ע שעיקר המצווה שיהיה נר דלוק בבית ולא מעשה הדלקה. עפ"י תירץ את שאלת רע"א על המג"א ע"ש, וכן בספרו של הרב יהודה שביב בציר-אביעזר, עמ' 303-304. לעצם החילוק בין השיטות השונות ראו דברי הגר"א שהוזכרו לעיל הע' 2: "עונג הוא בשבת עצמו וכבוד הוא בערב שבת". נראה לומר לאור דבריו שכבוד מתקיים בהדלקת הנר בערב שבת, ואילו עונג מתקיים ביום השבת עצמו. לכן, מצד יחס הכבוד יש מצוות הדלקה בערב שבת. מאידך, קיים גם צד של עונג ביום השבת עצמו בהימצאות האור, גם אם לא הדליקו לכבוד שבת. וראו עוד רבי צדוק הכהן מלובלין, קונטרס שביתת-השבת אות ה; הרי"ז מבריסק, מובא בחידושי הגר"ח על הש"ס.

14. על ההקפדה המיוחדת שנוהגות נשות ישראל במצוות הדלקת נר רגיל כתב הרב יעקב אריאל במכתבו הנזכר לעיל: "אולם מנהג בנות ישראל די בכל אתר ואתר להדליק נר מיוחד, הנוער באש רגילה, לכבוד שבת, נוסף

והנה, הרב א"י ולדנברג, בעל שו"ת ציץ-אליעזר (חלק א סי' כ פי"א), התיר נר חשמלי גם לשיטת ר"ת הסובר שקיימת חובת הדלקת נר שבת:

ולשיטת ר"ת נתעוררתי שג"כ י"ל שיוכל שפיר לברך על נר חשמלי. משום דכשמוסבב בכפתור החשמל ומדליק מיקרי עכ"פ שפיר שמחדש בזה דבר לשם שבת, שהרי בלעדי לחיצתו לא היה הזרם בא ומדליק, והרי גם כשמדליק בידים הוי זה רק הכשר לעצם המצוה שהיא האור והנאחה... א"כ בנר חשמלי אף [אם] נאמר שאין זה נקרא שהוא מדליק, אבל מ"מ ברור שהתהוות האור נהיה לשם שבת, שהרי בסיבוב הכפתור הוא דרך התהוות האור, והאיש מהווה זאת לשם כבוד שבת.

לדעת הרב ולדנברג, גם לר"ת הסובר שפעולת ההדלקה היא המצווה, מה לי אם ההדלקה נעשתה על ידי אש הגפרור, הכנסת סוללה או הזזת מתג? בכל מקרה האדם פעל פעולה שהביאה להארת הבית.

וכן כתב הרב צ"פ פרנק בהר-צבי (על טור או"ח רסג):

ולפי האמור י"ל דהדלקת נר של שבת אין מצוה עצם ההדלקה שיהא עיכוב בדבר שיהא מדליק בידים דוקא, אלא עיקר המצוה הוא ההשתדלות שיהא אור מאיר בבית וזה הוא קיום מצוותה... ולפי"ז מכש"כ כשעצם ההדלקה נעשה ע"י מעשיו אף שהוא כדרך גורם - יכול לברך על זה אף לכתחילה...

עיקרון זה עולה בקנה אחד עם טעמי מצוות נר שבת שהבאנו בראשית דברינו.¹⁵

ה. שיקולי עיצוב בפמוט החשמלי

1. היכר לשבת

בדברי הפוסקים שהובאו לעיל הדיון היה אודות הדלקת נורת חשמל רגילה, ללא היכר שהיא מיוחדת לשבת. הרב ולדנברג (שם) שהתיר להדליק בנרות חשמליים, הוסיף שקיים צורך שיהא ניכר שנרות אלו נעשו לשם שבת:¹⁶

ולפי"ז צריך להיות שפיר מותר להדליק נר שבת בנר חשמלי. אלא צריכים לסדר לכך נרות חשמליות מיוחדות באופן כזה שיהא ניכר שזה לכבוד שבת.

פמוטי חשמל המוצעים ע"י מכון 'צומת' צורתם מעידה על ייעודם 'וכל רואיהם יכירום', וכן קיים עליהם כיתוב בולט: "שבת קודש".

לאור החשמל, כנראה כדי להבדיל בין קודש לחול. כדי שיהיה היכר שזו הודלק לכבוד שבת. ובשיחה אישית עימו הוסיף הרב אריאל שגם כאשר יוצאים יד"ח הדלקת הנרות בפמוטים חשמליים, ראוי להדליק בנוסף גם נרות רגילים במקום המיועד לכך **ללא ברכה** על מנת לשמר את המנהג הרגיל. וראו עוד שולחן-שלמה לרש"י אוירבך סימן רסג ס' ח ושם בהערה יב; שו"ת מהר"ם פאדוה סי' עב בעניין השמירה על מנהגים קדומים והמאמץ שעשו הקדמונים כדי לקיימם; מג"א סי' תרצ ס"ק כב בשם מהר"ק; שו"ת חת"ס יו"ד סי' קצא ובאו"ח סוף סי' נא דברים יסודיים בנושא קדושת מנהגי ישראל; מהר"ק סי' ט; זמירות שבת לרב אשר וייס, 'לקט מנחת אשר' בנושא הדלקת נרות, עמ' קיב-קיג.

15. כך כתב גם בשו"ת יבי"א ח"ב או"ח סי' יז; וראו בדי-הארון לרב רא"ם הכהן, או"ח עמ' 77.

16. ראו שו"ת יחוה דעת ה', ד שהובא לעיל הסובר שאין בכך צורך אך משמע ממנו שעדיפות הנרות הרגילים נובעת מצד ההיכר ועל כן ישנה מעלה במקום בו ניכרת מגמת הנרות: 'במקום שאפשר להשיג נרות שמן או שעוה, בודאי שעדיף לצאת בהם ידי חובת הדלקת הנרות של שבת ויום טוב. כיון שיש בהם היכר מיוחד שנעשו לכבוד שבת ויום טוב'; ראה גם שו"ת אז-נדברו ח"ג סי' א' החולק וסובר שאין צורך כלל נורה מיוחדת להדלקת נר שבת.

2. שוני מאבוקה

הרב ולדנברג העלה נקודת ספק נוספת המאפיינת את נורות הלהט הישנות (נורות ה'אגס'), והיא צורת האור הבוקעת מהן:

יש לי עוד בזה מקום ספק שאינו נוגע כלל להשיטות הנ"ל, והוא שהרי אור החשמל שבזכוכית הולך סביב סביב ואינו יוצא רק מחוט אחד זקוף כפתילה (כך ראיתי שכן הוא רוב הזכוכיות). וא"כ אולי נחשב אור זה כאבוקה. והרי הרמ"א (בסי' תרע"א ס"ד) פוסק שאפי' בנרות של שבת ויו"ט יזהרו שלא לעשותן כמדורה, וצ"ע כעת.

כוונת בעל הציץ-אליעזר היא לדברי הרמ"א (או"ח תרע"א, ד):

ויזהרו כשעושים נרות, אפי' בשעוה, שאין לדבוקן ביחד ולהדליקן, דהוי כמדורה אפי' בנרות של שבת ויו"ט יזהרו שלא לעשות כן.

אמנם הרב עובדיה יוסף (יבי"א ח"ב או"ח סוס"י יז) דחה את חשש הצי"א:

לענין נר החשמל שהפתילה נמשכת סביב, אבל היא מחוברת כאחת והאור יוצא ממנה בבת אחת, אין כאן דמיון לאבוקה או למדורה.

כדבריו כתב גם בעל שו"ת ברית-שלום בהוסיפו סברות נוספות להיתר נר חשמלי:

כבר כתבנו לגבי חנוכה דכיוון דכל נורה ונורה היא לבד ואין האור של זה מתערב בזה אין זה כמדורה. והכי נמי לגבי שבת. ודמי זה למה שכתב הרמ"א בסימן תרע"א ס"ד דמותר להדליק בפמוטות שקורין לאמפ"א מאחר שכל נר מובדל הרבה מחבירו. ע"ש. ועוד מדורה לא הוי אלא כשהשלהבת של זה נוגעת בחברתה, אבל בחשמל יש רק 'זרם' לבד ולא שלהבת כלל כידוע.

נמצא אפוא שהפמוט החשמלי המעוצב ב'צומת' עונה גם על חשש 'מדורה': הוא מכיל שתי נוריות להט קטנות המאירות בחוט להט אחד בלבד (כל אחת), ושתי הנוריות מובדלות זו מזו. נראה אפוא שבכך יצאנו גם מידי חשש זה או מידי הערה זו.

3. ללא חציצת 'עששית'

והערה עיצובית-הלכתית נוספת: כבר כתבנו כי נהגו להקפיד להדליק נר שעווה או שמן ולא להסתפק ביצירת אור סביבתי בלבד. כמו כן מקובל ונהוג שנשותינו מתבוננות בנרות בעת הדלקתם. לפיכך, לא מתקבל על הדעת להדליקם מאחורי 'ויטרינה' או מעטה פלסטי אפילו שקוף, גם אם נוצר אור. אמנם הצורך בראייה ישירה של האש ללא חציצה נזכר בעניין הבדלה ולא בנרות שבת, ראו הר"ע יוסף בשו"ת יחווה-דעת (ח"ב סי' לט) לעניין הבדלה על נר חשמלי, שדן בקשר לחציצת הזכוכית של הנורה עצמה, ובתוך הדברים מחלק בין זכוכית זו שהיא חלק מן הנורה לבין מעטה זכוכית נוסף.

מכל מקום, בפמוט החשמלי המוצע ע"י מכון 'צומת' יש צורך - מטעמי עיצוב ונוי - לעטוף את הנוריות במעטה נאה ומחוטב, עשוי פלסטיק. גם אם הוא יהיה שקוף לחלוטין, עדיין האספקלריה אינה מאירה ואינה בהירה. העדפנו אפוא לעצב מעטפת זו שתהא עשויה עם חריצים מפולשים מעשה שבכה (ראו תמונה בראש המאמר). בפמוט זה ניתן בהחלט לחזות ב'נר' המרצד כאש ישירות בעין האדם, ללא חציצה.

ו. מיקום ההדלקה בבית מלון ובבית חולים

1. מקום ההדלקה

כפי שפתחנו בראשית דברינו, בבתי מלון ובבתי חולים פינת הדלקת הנרות ממוקמת במבואה ('לובי'), אף שלפי ההלכה העדיפות היא שהנרות יודלקו בסמיכות למקום הסעודה. האם יש להעדיף במקרים אלה הדלקה בחדר השינה או במקום אחר?

שני הטעמים הראשונים שהובאו בפתיחת דברינו בטעמי חובת ההדלקה, 'כבוד שבת' ו'עונג שבת' קושרים לכאורה בין אור הנרות ובין מקום הסעודה.¹⁷ כך ציינו במפורש רש"י ותוס' בדבריהם: "חובה - כבוד שבת הוא, שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממא" (רש"י, שבת כה, ב) "הדלקת נר בשבת חובה - פירוש במקום סעודה, דחובה היא שישעך במקום הנר משום עונג" (תוס' ד"ה 'הדלקת' שם).

גם על פי הטעם השלישי - 'שלוש בית', הנרות אמורים לשמש למטרה כלשהי - למנוע תקלות, ובמידה ואין להם כל שימוש או שאין ביכולתם לדלוך משך הזמן שיוכלו להשתמש בהם, הרי שאין כל טעם בהדלקתם. כך אמנם פסק מרן בשו"ע (או"ח רסג, ט):

המדליקין בזויות הבית ואוכלים בחצר, אם אין הנרות ארוכות שדולקות עד הלילה הוי ברכה לבטלה.

2. הדלקה במקום מואר

ההדלקה במקום הסעודה כרוכה בימינו בבעיה הלכתית נוספת, שכן חדר האוכל מואר תדיר באור החשמל ומשום כך פוקעת התועלת הממשית מן הנרות. שאלה זו עלתה למעשה עוד בטרם עידן החשמל, לגבי הדלקת נר בחדר שיש בו נרות דולקים, ונחלקו בדבר השו"ע והרמ"א. הרמ"א מסתמך על דברי מהרי"ל (סימן נג), הסובר שאפשר לברך על 'תוספת אורה'. לשו"ע לעומת זאת אין לברך אם קיים כבר אור, מצד ספק ברכות: "...ונכון לזהר בספק ברכות ולא יברך אלא אחד..." (שו"ע רסג, ח).

נמצא אפוא שלגבי הדלקה במקום מרכזי כחדר אוכל וכדו', לפי רוב הפוסקים הספרדים אין לברך ואילו לרוב פוסקי אשכנז ניתן לברך.

כדי לצאת מהספק ממנו נובעת מחלוקת הפוסקים, הורו פוסקי דורנו שבמקום בו ניתן להדליק בחדר השינה קיימת בכך עדיפות לכתחילה.¹⁸

הרב נויבירט ('שמירת שבת כהלכתה' מה, ט)¹⁹ פסק שבבתי מלון אשה אחת תדליק בחדר האוכל ויתר הנשים בחדר השינה:

מכיון שיש לכל משפחה חדר מיוחד, גם אם אינו משמש אלא לשינה בלבד, טוב שאשה אחת תדליק נרות שבת בחדר האוכל בברכה, והאחרות תדלקנה, בברכה, כל אחת בחדר שלה, ויהיו הנרות גדולים שלא יכבו לפני בואם לחדר.

הצעה זו מעוררת שתי בעיות: א. רוב הנרות אינם ארוכים דיים ולא ידלקו עד שהמשפחה תחזור לחדרה,²⁰ ב. כיום, כאמור, אסור להדליק אש בחדרי מלון.

17. וראה גם אור-זרוע ח"ב סימן יא וברמ"א רסג, י: "ועיקר הדלקה תלויה בנרות שמדליקין על השלחן, אבל לא בשאר נרות שבבית"; וראה עוד שש"כ מג, טו.

18. חשיבות ההדלקה במקום נפרד מתעצמת שבעתיים כאשר כאמור, מקום ההדלקה שניתן על ידי בתי המלון בד"כ הוא המבואה ולא חדר האוכל, ובמקום זה ספק גדול אם ישנה תועלת כלשהי בהדלקה אף לדעות המקלות שכן אין למקום זה כל שימוש במהלך השבת.

19. ראו עוד פניני-הלכה שבת, ח"א עמ' 70.

הפמוט החשמלי המוצע ישמש פתרון מהודר: ההדלקה נמשכת מספר שעות עד לתום הסוללה (תלוי בעוצמתה), וכן אין בהם חשש לדליקה. כך כתב גם הרב רא"ם הכהן (בדי-הארון או"ח עמ' 94):

מן הראוי שכל בית מלון שמכבד את עצמו ידאג לאורחיו לשני פמוטי חשמל מהודרים שמיועדים לכבוד השבת, בתוספת שעון שבת. בדרך זאת יתקיימו כל שלושת הטעמים: האור בחדר יוסיף לעונג ושמחת השבת וכן ימנע מכשולים וישמור על שלום הבית, והמנורות הייחודיות יזכירו את כבוד השבת.

ז. סיכום

פמוטי החשמל המוצעים ע"י מכון 'צומת' כוללים יתרונות רבים, ונראה שהם הדרך המהודרת והנכונה לקיום מצוות נר שבת בבתי מלון, בבתי חולים וכיו"ב:

1. מתקיימים בהם טעמי הדלקת נרות שבת לשם הארת הבית ולשם כבוד ועונג.
2. פוסקים רבים בדורותינו התיירו בעת הצורך להדליק נרות שבת בנורת להט חשמלית הנחשבת אש, להבדיל מנורות LED שאין בהם חוט להט.
3. בפמוט החשמלי המוצע מקור האנרגיה הוא סוללה, ולא רשת החשמל. בכך יש דמיון לנר שעווה, וגם אין שימוש בחשמל המופק בשבת בדרך בעייתית מבחינה הלכתית.
4. לדעות רבות המצווה היא שיהיה אור ולא בפעולת הדלקה כשלעצמה, וזה מתקיים בפמוט המוצע. גם אם נאמץ את הדעה שיש צורך בפעולת הדלקה, הכנסת סוללה או הזזת מתג נחשבות כפעולה ישירה.
5. יש מן הפוסקים שכתבו שהנרות יהיו בעלי מראה ייחודי לשבת. דרישה זו מתמלאת על ידי פמוטי השבת בעלי העיצוב הייחודי.
6. החוט בנורית הלהט הוא בודד (והנוריות מופרדות זו מזו) ואינו מעין אבוקה.
7. במעטה הפלסטי המעוצב יש חריצים מפולשים רחבים המאפשרים ראייה ישירה של ה'אש' ללא מחיצות.
8. במקומות ציבוריים, קיימת עדיפות להדליק נרות בחדר השינה ולא בחדר האוכל. גם במצבים אלה, אור הפמוט, הדולק זמן רב עד לשוב הדיירים לחדרם עודנו שימושי כנדרש להלכה.²¹
9. ובעיקר, הפמוט החשמלי בטיחותי ואפשר להדליקו בחדר המלון או ליד מיטת החולה ללא חשש.

20. מקור הדין בעניין אורך הנרות: שו"ע או"ח רס"ג, ט: "אם אין הנרות ארוכות דולקות עד הלילה הוי ברכה לבטלה". וראו במשנ"ב סקמ"א וכן בסימן רס"ג סק"ל.

21. [הערות מערכת: ראו בראש ספרו של הרב ישראל רוזן 'בחצוצרות בית ה' ' (עמ' 10) תשובת הרב אשר וייס למחבר בדבר היתר טלטול מנורה חשמלית בשבת, וכן בשו"ת בדי-הארון לרב רא"ם הכהן (סימן ח' עמ' 95 - 105). לפיכך, אם הנרות הללו מפריעים לשינה, אם הסוללה 'האריכה' שעות, ניתן להוציא את הפמוט הנייד למקום אחר. ומי שירצה להחמיר ולחשוש לטלטול ה'אש' - ניתן לכסותו בקלות ע"י כפיית כלי או... כובע.]